

Csokits Jánost 1957-ben ismertem meg, Londonban vagy Párizsban. Az 1956 utáni korai időszak Nyugaton tele volt tervezgetéssel, újabb szervezetek alapításával és rengeteg utazással. A Magyar Írók Szövetségének feloszlata

90 Gömöri György

CSOKITS JÁNOS

EMLÉKEZETE

miatt megalakítottuk a Magyar Írószövetséget Külföldön és a Londonban újraindult *Irodalmi újság* mintegy félhivatalos lapja lett ennek a szervezetnek. Lehet, hogy ennek újraindításakor Csokits

járt Londonban. Viszont 1957 folyamán és 1958-ban többször ellátogattam Párizsba, s az első kép, ami emlékeimből élesen beugrik Csokitsról, az, hogy 1958 nyarán, amikor fillér nélkül éreztem meg Cannesból a Fény Fővárosába, ő volt az egyik magyar, akitől kölcsön lehetett kérni tíz frankot. János ezt csak egy napra adta, de addig jó szívvel – miután én három napon át mindig mástól kértem kölcsön tíz frankot, hogy visszaadhassam a pénzt a hozzám hasonló csóró magyaroknak, végül bementem a Congress of Cultural Freedom központjába és ott Konstany Jelenski segítségével kölcsön kaptam egy kicsit nagyobb összeget, amiből megadhattam tartozásaimat és visszatérhettem Angliába. Arra, hogy ezt az utolsó kölcsönt vissza is fogom téríteni, oxfordi diákságom volt a biztosíték – elég jó ösztöndjat kaptunk, egyetemi éveinkben nem voltak anyagi gondjaink

Már első találkozásainkon észrevettem, hogy Csokits „nem könnyű eset”. Velünk ellentétben, akiket Nyugaton, mint „a magyar forradalom hőseit” fogadtak, Csokitsnak és nemzedékének, ezeknek a korábbi menekülteknek nehéz sorsa volt 1956 előtt – ők „dípik” voltak, Hontalanok (ha a „Displaced Person” így fordítható), akik alkalmi segélyekből, vagy munkákból tengették életüket. Fogalmam sincs róla, hogy Csokits ekkoriban, a Szabad Európának való tudósításokon kívül (amit azt hiszem, csak 1951 táján kezdett el) miből élt, mindesetre elég pesszimistán nyilatkozott mindenről, és úgy éreztem, tele van sértődöttséggel és csalódással. Nem csak a hazai kommunista rendszert gyűlölte, hanem a nyugati magyar emigráció többségéről is lesújtó volt a véleménye. Ez később módosult, mert pár újonnan jött magyar íróval és költővel János össze tudott később barátkozni, de úgy érezte, a „Nyugat”, mint olyan, a békesség és tartós jólét kedvéért lemondott arról, hogy Kelet-Európa lakóit megszabadítsa a szovjet csapatok jelenlétével biztosított egypárt-rendszerrel, illetve szovjet mintájú „szocializmustól”. Egyik legjobb versében a nagyhatalmak „csészealjas logikájáról” írt, amit élete végéig képtelen volt elfogadni. Mondhatnánk: nem volt realista. De ezen túl, korábbi hazai és emigrációs élményei egyfajta enyhe paranoiát keltettek

benne, nem csak a politikát, embertársait is rendkívüli gyanakvással kezelte. Gondolom, öreg korában ez a gyanakvás, lappangó félelem még tovább fokozódott – az elmagányosodás általában nem javít emberszeretetünkön.

1958 után többször találkoztam Csokits Jánossal, egyszer biztosan Münchenben, később pedig Londonban. Miután versei szerepeltek a Szabó Zoltán-szerkesztette *Kilenc költő* című antológiában, Csokits nevét elég hamar megtanulta az újemigráns irodalombarát-olvasótábor (amely az elkövetkező három évtizedben fokozatosan zsugorodott). Irodalompolitikai nézeteit János csak ritkán nyilvánította, s bár a Horváth Béla-féle *Látóhatár- Új látóhatár* vitában az utóbbi oldalán állt, rövideesen összeveszett Borbándiékkal és Bikich Gáborral együtt kivált a müncheni lap szerkesztéséből, illetve támogatásából. Mivel a folyóirat körül zajló intrikákról mi Angliában elég jól értesültünk, s mivel számomra a jakobinus-szigorúságú Bikich szerkesztési elvei nem csak szűkkeblűnek, de az adott helyzetben irreálisnak tűntek, valamikor 1959 vagy 1960 táján elköttem egy kis (nyomatásban eddig még nem közölt) epigrammát:

*Bikich szereti Csokitsot,
Csokits szereti Bikichet,
Ezért mások hátába most
Együtt döfik a dikicset.*

Hozzátenném, hogy a Bikich-Csokits barátság még elég sokáig fennmaradt, hiszen jó pár évre rá még együtt szerepelt a két költő a *Külhoni szövegtár* című folyóiratnak induló, de antológiává zsugorodott kiadványban, viszont aztán ők ketten is összerúgták a port valami miatt. Emigrációban a könyvkiadás lehetőségei amúgy is korlátozottak, s ha valaki túl finnyás, vagy sértődős, könnyen a pálya szélére szorulhat. Szerintem Csokitscsal is ez történt, sokakkal összeveszett, majd miután nyugalomba vonult, örökölt pénzen házat vett magának Andorrában, amivel iróniára hajlamos köreinkben kiérdemelte az „andorrai költő-remete” hangzatos címét.

De ezelőtt még volt egy időszak Csokits életében, amikor tett valami fontosat a magyar kultúráért. Erről beszámolt *Pilinszky Nyugaton* című könyvében, de akik ezt nem olvasták, azoknak újra elmondom: Ted Hughes nyers- illetve társfordítójaként 1977-ben Pilinszky János verseinek angol nyelvű válogatását tudta átnyújtani a brit olvasónak. Ez rendkívüli elkötelezettséget igényelt és a Pilinszky-kötet érdekében Csokits megpályázott és 1974-ben meg is kapott egy állást az angol rádió magyar adásában. Így gyakrabban tudott Hughes-zal értekezni, s noha több londoni magyarral (meg némileg

Daniel Weissborttal, Hughes barátjával is) sikerült összekapnia, a New Carcanet Pressnél megjelent gyűjtemény sikere őt, az ő munkáját igazolta. Velem csak azért nem veszett össze, mert Cambridgeben laktam, s bár legjobb tudomásom szerint én fordítottam először (1965-ben!) pár Pilinszky verset angolra, nem próbáltam megakadályozni Csokits hosszú távú együttműködését azzal az angol költővel, akit amúgy is nagyrabecsültem, mint nemzedéke legjobbját. Más kérdés, hogy azóta Angliában is más műfordítói elvek honosodtak meg, s nemrégiben megpróbáltuk (remélem, sikerrel), Clive Wilmerrel barátommal rímekben és a versek eredeti ritmusát követve fordítani Pilinszkyt, amit Hughes akkoriban még tudatosan nem tett meg, illetve elmulasztott.¹

Ez a Ted Hughes névvel jegyzett válogatás később (1989-ben) újra megjelent Nemes Nagy Ágnes előszavával.² Amint ez Hughes 2009-ben kiadott levelezéséből kiténik, az angol költő kiválóan tartotta Csokits „nyerseit” és volt olyan vers, aminek szövegén alig kellett változtatnia. Mivel nem láttam Csokits kéziratát, meg nem mondhatom, mennyire ragaszkodott eleinte ahhoz, hogy az eredeti Pilinszky versforma, vagy rímképlet megmaradjon a fordításban – alighanem túlságosan tisztelte Hughest ahhoz, hogy ebben a tekintetben kicsit erőszakosabb legyen, ragaszkodjon a formai hűséghez. Ennél fogva az angol nyelvű Pilinszky válogatás, a *Selected Poems* egy erősen észak-angol, hughesi Pilinszkyt közvetített az olvasónak – hozzáteszem, hogy a hetvenes években még ez is jelentős dolog volt.

Bár mint társfordító Csokits hasznos, jó munkát végzett (ezt készségesen elismertem akkoriban a *Nagyvilágban* közölt kritikámban), Ted Hughesnak fentebb említett levelezése fényt vet a magyar emigráns költő szerkesztői-emberi problémáira. Egyik levelében Hughes 12 kérdést tesz fel Pilinszkyvel kapcsolatban: szeretné úgy megírni előszavát a készülő kötethez, hogy minél többet tudjon magyar barátja életéről. Ezek közül Csokits a legtöbbre nem válaszol és ezt (a levélhez csatolt jegyzet szerint)³ azzal indokolja, hogy Pilinszky Magyarországon „cenzorok és besúgók állandó megfigyelése alatt áll”, tehát ő ezeket az adatokat nem tudja megszerezni anélkül, hogy kellemetlenséget ne okozna Pilinszkynek. Mármost, akik ismerik az akkori magyar kultúrpolitikai viszonyokat, tudják, hogy Pilinszky nem csak hogy nem állt besúgók állandó megfigyelése alatt, s hogy írásait a hatóságok általában nem cenzúrázták, de Aczél György kedvelt költői közé tartozott és minden alkalommal, amikor kért, kapott is „ablakot” útlevelébe. (Aczél ismerte és kedvelte Juttát, Pilinszky eléggé baloldali gondolkodású német barátját is.) Az életrajzi adatok megszerzésének elhárítása tehát inkább Csokits paranoid félelmeit, mint Pilinszky aktuális helyzetét tükrözte. Ezt már megírtam a *Hungarian Quarterly*-ben a Hughes-levelezéssel kapcsolatban, s jöllehet diagnózisomat a bostoni Koncz Lajos doktor egy levélben igyekezett

megcáfolni,⁴ mivel egyikünk sem ideggyógyász és nem tudni, ki közülünk a jobb emberismerő, véleményemet továbbra is fenntartom.

Mivel Andorra nem felelt meg a magányt-szerető Csokits elvárásainak, (túl zajosnak és turista-forgalmasnak bizonyult), a rendszerváltozás után János visszaköltözött Magyarországra. Tatai éveiről csak hallo- 93 másból tudok, biztosan örült Arany János-díjának, de nem tudom hány magyar barátja volt, illetve hányal sikerült még valami miatt összevesznie. Czigány Lóránttal folytatott vitájába nem kívántam beleszólni, bár az volt az érzésem, a *Pilinszky Nyugaton* talán túlságosan igyekezik minden Hughes-zal kapcsolatos érdemet egyedül magának tulajdonítani. Viszont tudok róla, hogy amikor a *Sunday Times*ban Ted Hughes közreadta a Sylvia Plath emlékére írt *Születésnap levelek* első darabjait⁵ és én elég gyorsan csináltam ezekből a versekből egy összeállítást a *Holminak*, Csokits meglepetten gratulált a budapesti folyóiratnak ahhoz, hogy ennyire „naprakészen” figyel Hughes újabb műveire. (Ezt gondolom, levélben tette, nem személyesen, mert elég ritkán járt Budapesten.) Volt tehát közöttünk egy olyan nézetazonosság, ami felülírt személyes véleménykülönbségeket, vagy vitákat – mindketten szerettük a yorkshirei költőóriás verseit és fontosnak tartottuk, hogy Ted Hughes tevékeny részt vállaljon a magyar líra, különösen Pilinszky János verseinek angliai elismertetésében.

Ezért írtam nekrológot a 83 éves korában Magyarországon elhunyt költőről – ez meg is jelent a *Guardian* 2011, szeptember 22-i számában, egy szép fénykép kíséretében, amin Csokits János együtt látható azzal a két költővel, akit életében mindekinél jobban tisztelt: Ted Hughes-zal és Pilinszky Jánossal. A képen a három költő közül egyedül Pilinszky mosolyog.

¹ Pilinszky-fordításaink most, 2011 decemberében jelennek meg a Worple Press kiadásában, *Passio* címen.

² Kiadója az Anvil Press.

³ *Letter of Ted Hughes*, (ed.Christopher Reid), Faber, 2009, oldalszám?

⁴ *Hungarian Quarterly*, 191, Autumn 2008, illetve 192, Winter 2008.

⁵ 1998 elején. A ciklus teljes kiadása: *Birthday letters*, Faber and Faber, 1998